

Iwona Witczak-Plisiecka

Uniwersytet Łódzki

Performatywność jako znaczenie wyłaniające się w kontekście w świetle pojęć emergencji i amalgamatów językoznawstwa kognitywnego

1. Zakres problematyki

Niniejszy tekst jest próbą weryfikacji pojęć emergencji znaczenia oraz amalgamatu, które należą do podstawowych zagadnień językoznawstwa kognitywnego (np. Fauconnier 1985, 1999, Fauconnier i Turner 1996, Sweetser 1990, 1996, 1999, 2000) w kontekście specjalistycznego rejestru języka prawa. Tekst jest też próbą zintegrowania koncepcji znaczenia opartej na kategoriach językoznawstwa kognitywnego z teorią aktów mowy, należącą do pogranicza językoznawstwa i filozofii języka (np. Austin 1962, Searle 1969, Barker 2004). W celu zilustrowania adekwatności połączenia aparatów badawczych teorii aktów mowy i językoznawstwa kognitywnego przedstawiona została analiza zjawiska performatywności w odniesieniu do deontycznego użycia czasownika *shall* w angielskich tekstach prawnych.

2. Język prawa i językoznawstwo

Teoria prawa i językoznawstwo mogą być postrzegane jako dyscypliny pokrewne, a z pewnością wzajemnie związane. Wyrażenia i czasowniki performatywne posiadają cechy zbieżne z wyrażeniami i czasownikami, określanymi w nomenklaturze prawnej jako sprawcze; natomiast akty mowy w dużym stopniu odpowiadają czynnościom prawnym. Wzajemny wpływ teorii prawa i teorii językoznawczej, szczególnie w dziedzinie pragmatyki językowej, widoczny jest w literaturze przedmiotu. Już John L. Austin, wprowadzając teorię aktów mowy w wykładach pośmiertnie opublikowanych jako „Jak działać słowami” (*How to Do Things with Words* 1962/1975) wskazywał, że najbardziej typowe przykłady wyrażen performatywnych znaleźć można w języku prawa; uznawał także za swych prekursorów w refleksji nad sprawczym użyciem języka H.L.A. Harta i Jeremy’ego Benthama, znakomitych teoretyków prawa.

Akty mowy już od czasów klasycznych publikacji J.L. Austina (1962/1975) i J.R. Searle’a (1969) rozumiane są jako pierwotne jednostki znaczeniowe¹. Także teksty prawne, jako rodzaj dyskursu pisanego, analizowane są często w kategoriach makrostruktury, jako makro- lub hiper-akty nadrzędne,

¹ Por. także model Barkera 2004, logikę illokucyjną Searlea & Vandervekena (Searle i Vanderveken 1985, Vanderveken 1990, 1991).

znane także jako zdarzenia mowne, a także w kategoriach mikrostruktur, czyli mikro- niższego rzędu aktów wewnętrznych (np. Kurzon 1986, Witczak-Plisiecka 2001).

Mimo uznawania spójności języka prawa jako realnie istniejącego podsystemu, warto zauważyć, że jest to system bardzo złożony i heterogeniczny, zawierający zachowania językowe należące do bardzo różnych kontekstów, charakteryzujących się różnymi poziomami intertekstualności, a także bardzo zróżnicowanych pod względem oczekiwań stopnia formalności, od skostniałych sformalizowanych zachowań typu wydawanie werdyktu przez sędziego, po swobodne pod względem formy konsultacje prawnicze. We wszystkich jednak kontekstach, w których mowa jest o języku prawa, można powiedzieć, że posiada on zarówno cechy standardowe języka naturalnego, jak i cechy uważane za szczególne i niestandardowe. W niniejszym tekście odniesienia do użycia *shall* i jego polskich ekwiwalentów pochodzą z korpusów oryginalnych tekstów prawnych, tym samym stanowią zbiór reprezentatywny pod względem gatunku.

Do najbardziej typowych cech angielskich tekstów prawnych zaliczyć należy użycie terminologii fachowej, która przejawiać się może tym, że pozornie „codzienne” słowa lub wyrażenia posiadają specjalistyczne znaczenie w kontekście dokumentu prawnego, a także występowanie terminów „archaicznych”, w szczególności wielu wyrażen deiktycznych nieobecnych w codziennym współczesnym języku angielskim. Język prawa charakteryzuje też obecność wielu definicji, dzięki którym znaczenia może być „kontrolowane”, wysoka frekwencja wyrażen w stronie biernej, a także fraz nominalnych i przyimkowych.

Cechy stylistyczne języka prawa to „samo-referencyjność”, „dekontekstualizacja”, połączenie precyzji i niedookreślenia semantycznego. Zdania w dokumentach są często złożone pod względem składni i bardzo długie. Według danych korpusowych w angielskich dokumentach zdania liczą średnio około 55 lub 45 słów (odpowiednio Gustaffson 1975 i Hiltunen 2001 cytowani w Gotti 2003). Cechą bardzo charakterystyczną jest też performatywność, czyli walor sprawczy obecny w tekstach, które stanowią ucieleśnienie działania prawnego.

W tym kontekście jedną z najbardziej charakterystycznych cech jest użycie deontycznego *shall*, zwanego również *an auxiliary of command* – „rozkazującym” czasownikiem posiłkowym. Na przykład zdanie

- (1) *The contract shall be deemed null and void should any of the aforesaid clauses not be met.*

nie stanowi prostego odniesienia do czasu przyszłego, ale wskazuje warunki, w których umowa staje się nieważna, czy też „musi być uznana za nieważną”.

3. Deontyczne *shall* – fakty

Czasownik *shall* jest najrzadziej używanym czasownikiem modalnym języka angielskiego. Współcześnie stosowany jest najczęściej w skostniałych funkcjonalnych strukturach, na przykład w celu wyrażenia spontanicznych propozycji (*Shall I sing it for you?*), w stwierdzeniach na temat przyszłości (*I shall be twenty five next week.*) i w nieco archaicznie brzmiących wyrażeniach czasu przyszłego w pierwszej osobie liczby pojedynczej i mnogiej, w opozycji do *will* (*I shall go now.*).

Na podstawie badań korpusu języka angielskiego LSWE wykazano, że frekwencja *shall* utrzymuje się poniżej 250 użyć na milion słów, podczas gdy na przykład *will* – najczęściej używany angielski czasownik modalny wykazuje frekwencję około 3500 użyć na milion słów (Biber et al. 1999: 486). W tym kontekście użycie deontycznego *shall* stanowi jeszcze mniejszą frakcję. Quirk i współautorzy (Quirk et al. 1992), a także gramatyka Huddlestona (Huddleston et al. 2002: 194) określają to użycie jako „peryferyjne”, „marginalne” i „rzadkie”. Jednakże w dokumentach prawnych przygotowanych w języku angielskim deontyczne *shall*, zarówno w formie twierdzącej jak i przeczącej, występuje bardzo często, co ilustrują poniższe konkordancje².

N	Concordance	Set	Word No.	File	%
1	er confiscation orders)	shall be amended as foll	91 031	er~17.txt	82
2	quential amendments)	shall be amended as foll	94 787	er~17.txt	86
3	of this Constitution and	shall be duly promulgate	14 373	st~14.txt	96
4	er this Constitution and	shall , unless the contrar	6 371	st~14.txt	43
5	this Constitution, which	shall have been deemed	7 260	st~14.txt	48
6	r "corresponding" there	shall be substituted "cert	88 756	er~17.txt	80
7	t. 3. No Court whatever	shall have jurisdiction to	10 517	st~14.txt	70
8	reised by that court but	shall instead be dischar	2 499	er~17.txt	2
9	oses of this Schedule it	shall be deemed to have	59 561	er~17.txt	53
10	tions and Schedules,	shall have effect with su	22 385	er~17.txt	20
11	r his hand and Seal and	shall decline to sign and	7 684	st~14.txt	51
12	8.1. Seanad Éireann	shall be composed of six	4 206	st~14.txt	28
13	Bill by Seanad Éireann	shall , if Dáil Éireann so	5 890	st~14.txt	40
14	fender to imprisonment	shall be construed accor	53 220	er~17.txt	48
15	in relation to offences,	shall be construed in ac	52 425	er~17.txt	47
16	made with respect to it)	shall , subject to subsecti	46 879	er~17.txt	42
17	this section to stealing	shall be construed in ac	48 538	er~17.txt	44
18	ection to imprisonment	shall be construed in ac	27 227	er~17.txt	25
19	ntion and training order	shall not order that its te	31 079	er~17.txt	28

Tabela 1: Przykłady użycia *shall* w anglojęzycznych tekstach prawnych

² Dane pochodzą z korpusu angielskojęzycznych dokumentów prawnych skompilowanego przez autorkę

N	Concordance	
1	2. I agree that I	shall not during, or at any
2	ORDING OF AGREEMENT. Lessee	shall not record this Agreem
3	7.02 LIENS. The Borrower	shall not , and shall not su
4	7.07 LOANS. The Borrower	shall not , and shall not su
5	ENT AND SUB-LETTING. Lessee	shall not assign this Agreem
6	INDEBTEDNESS. The Borrower	shall not , and shall not su
7	S ACTIVITIES. The Borrower	shall not , and shall not su
8	QUICK RATIO. The Borrower	shall not permit as of the
9	ional or ancillary remedy	shall not constitute a waive
10	es (a) that the rented boat	shall not be used to carry
11	inst Tenant, and if Tenant	shall not at its expense pr
12	unpaid, the Corporation	shall not : A. de
13	ion. 11. Contractor	shall not be liable for any
14	11. Contractor	shall not be liable for any
15	r agree that identification	shall not be deemed to have
16	uch execution or attachment	shall not be
17	or obligations of the Hirer	shall not be assignable or
18	rd or any error in doing so	shall not , however, limit or
19	any of the foregoing. Taxes	shall not include (i) intere
20	y portion of this Agreement	shall not affect the rem

Tabela 2: Przykłady użycia *shall not* w anglojęzycznych tekstach prawnych

Analizując powyższe przykłady zauważyć można, że deontyczne użycie jest powszechne w domenie prawa i znacznie przekracza 90% przypadków użycia *shall*. Jednakże interpretacja deontyczna nie jest powszechna. *Shall* w kontekście prawa jest interpretowane różnie, często jego użycie krytykowane jest ze względu na dwu- lub wieloznaczność do jakiej może prowadzić, czy też swoją nieostrością. Wprowadzając (potencjalnie) skutki prawne, deontyczne *shall* jest zarazem opisowe w stosunku do przyszłości i deontyczne poprzez kreację zobowiązania.

Ocena użycia *shall* nawet w środowisku prawniczym nie jest jednoznaczna. Na przykład Robinson w podręczniku dla studentów prawa twierdzi: „*shall* wskazuje, że podmiot prawny jest zobowiązany działać zgodnie z warunkami umowy (...), nie wskazuje na powiązanie z przyszłością”³ (1973: 39). Natomiast Richard Lauchman (2005: 47) zaleca: „należy unikać dwuznacznego *shall*. Słowo to niejasno stosowane w pięciu różnych znaczeniach i wymaga interpretacji. (...) Jest ‘martwym’ słowem, nieobecnym w codziennym języku. Czytelnik spotyka je jedynie w umowach, regulacjach prawnych etc. *Shall* interpretowane było w różny sposób przez sędziów. Niektórzy twierdzą, że oznacza

³ Gdzie nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia z angielskiego pochodzą od autorki.

‘musi’ (nakaz), inni uparcie twierdzą, że stanowi jedynie rekomendację i oznacza ‘should’ (powinność bez wymogu prawnego). Nie należy nigdy sugerować zobowiązania prawnego, należy je wyrazić⁴.

Podobnie diametralnie różne opinie sięgające połowy XIX-ego wieku cytuje Elliott (1992) w dyskusji na temat tzw. *Plain language movement*, kampanii na rzecz upraszczania języka prawa w celu uczynienia go bardziej przystępnym dla odbiorców spoza kręgu prawniczego. Wśród cytowanych przez niego opinii są stwierdzenia, że „prawnicy wydają się być w szczególności sposób przywiązani do słowa ‘shall’. Przywiązanie to jest niezdrowe i zbędne”, a także opinia, że sprawia ono, że „język jest skomplikowany, dziwaczny i trudny do zrozumienia”. Dostępny w internecie „Bill Drafting Manual” – przewodnik przygotowywania tekstów prawnych nazywa deontyczne *shall* „false imperative” – fałszywym imperatywem.

Rozbieżności w rozumieniu użycia *shall* w kontekście prawnym stanowią wyzwanie dla jego opisu teoretycznego w językoznawstwie. W celu spójnego opisu językoznawczego form *shall* można postulować, że język prawa, tak jak wyrażenia deontyczne, charakteryzuje „pozaczasowość”. Atemporalność taka sugeruje, że powinien być postrzegany jako „nieustannie komunikujący”, projektujący swoje „postanowienia” w kierunku przyszłości.

Opis deontycznego *shall* komplikuje także równoległość różnych form deontycznych o przybliżonym, lub wręcz pod względem funkcjonalnym identycznym znaczeniu. Deontyczne *shall* występuje równolegle z wyrażeniami w czasie teraźniejszym, jak można zaobserwować poniżej:

- (2) a. *The national flag of the Republic is black, gold, green, white, red and blue, as described and sketched in Schedule 1.*
 - b. *The national flag of the Republic shall be the flag the design of which is determined by the President by proclamation in the Gazette*
- [cytowane jako przykłady (16) and (17) w Williams 2005, str. 89]

Badacze angielskiego języka prawnego wskazują na istnienie lokalnych tradycji w odniesieniu do stosowania form deontycznych. Na przykład w Kanadzie preferowane jest użycie form nie-modalnych czasu teraźniejszego, podczas gdy w Australii, Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii zarówno formy z użyciem *shall* i formy niemodalne występują równolegle (por. Williams 2005). Taka równoległość widoczna jest także w analizie kontrastywnej. Na przykład w języku polskim, który w odróżnieniu od angielskiego posiada morfologicznie oznaczony czas przyszły, formy czasu przyszłego, które można uznać za pokrewne dla wyrażen z *shall* występują równolegle z deontycznymi wyrażeniami modalnymi. Poniższe tabele pokazują występowanie wybranych form deontycznych w języku polskim i angielskim na podstawie danych korpusowych.

⁴ Wyjaśnienia w nawiasach dodano.

Fraza	Frekwencja
• IT SHALL BE THE DUTY	• 142
• IT IS THE DUTY	• 18
• SHALL BE UNDER OBLIGATION	• 4
• IS UNDER OBLIGATION	• 3
• SHALL BE REQUIRED	• 85
• SHALL REQUIRE	• 81
• REQUIRES	• 748
• SHALL BE NECESSARY	• 6
• IS NECESSARY	• 115
• SHALL BE BOUND (8)	• 8
• IS BOUND (78)	• 78
• ARE BOUND (12)	• 12

Tabela 3: Równoległość różnych form deontycznych⁵

Reasumując, teoretyczne podejścia do deontycznego *shall* w odniesieniu do *shall* wprowadzającego czas przyszły można podsumować następująco: można wyrażenia języka prawa uznać za swoiście pozaczasowe (por. Elliott 1992, Williams 2005). Można też *shall* deontyczne traktować jako odrębne od czasotwórczego, lecz pozostaje wtedy problem przypadków, w których dwa użycia „zachodzą na siebie”, a interpretacja wyrażenia nie jest jednoznaczna. Można też zaakceptować dwuznaczność, lub lepiej nieostrość wyrażenia i proponować wyjaśnienia (para)pragmatyczne, gdzie znaczenie ujawnia się w kontekście. Takie rozumienie pokrewne byłoby analizie w kategoriach aktów mowy, gdzie kontekst całego zdarzenia mownego ma wpływ na odczytanie jego funkcji.

Kolejną pozornie obiecującą propozycją może być analiza deontycznego *shall* w kategoriach postępującej gramatyzacji funkcji. Jednakże byłaby to gramatyzacja „odwrócona”, skierowana na powrót do pierwotnego etymologicznie znaczenia czasownika *shall*, podczas gdy opisywane procesy gramatyzacji prowadzić mają od znaczeń deontycznych do epistemicznych, a nie w kierunku przeciwnym (por. Traugott et al. 2002).

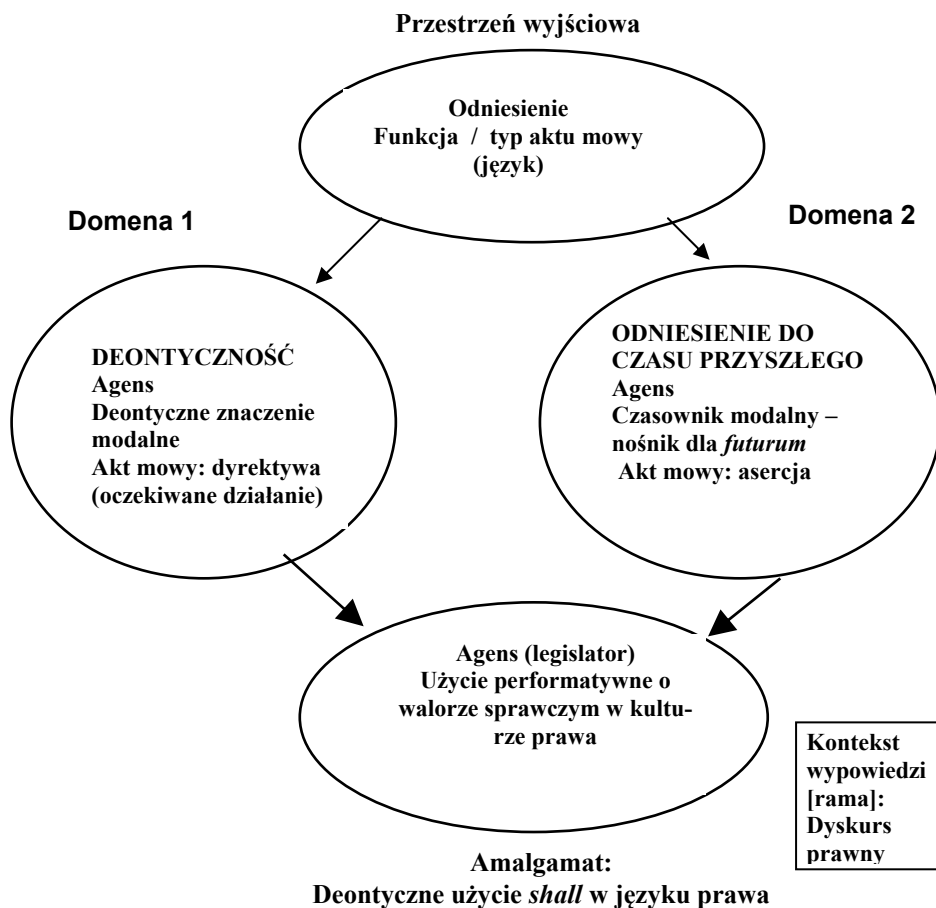
Modelem, który zachowuje spójność opisu i pozwala na alokację deontycznego *shall* wraz z komplikacjami towarzyszącymi jego interpretacji jest kognitywna teoria amalgamatów (*conceptual blending*).

4. Opis deontycznego *shall* w kategoriach amalgamatu

Jak wspomniano powyżej, interpretacja deontycznego *shall* nie jest spójna wśród użytkowników języka angielskiego. Środowiska związane z prawem odczytują deontyczność wyrażen z *shall* jako oczywistą, podczas gdy wielu użyt-

⁵ Dane zaczerpnięte zostały z korpusu opracowanego przez Ewę Myrczek (2004). Korpus tekstów w języku angielskim zawiera 7570556 słów, korpus dokumentów polskich – 622 959 słów.

kowników spoza kręgów prawniczych może tejże deontyczności w ogóle nie postrzegać, odczytując wyrażenia jako opisowe w stosunku do przyszłości. W większości jednak przypadków interpretacja „opisowa” jest przynajmniej zabarwiona elementem deontycznym. Wraz z respektowaniem konwencji prawa opisywane stany rzeczy przedstawiają się jako „oczekiwane” lub „rekomendowane”. W tych przypadkach obydwa znaczenia są stopione w taki sposób, że powstałe (emergentne) znaczenie nie jest prostą sumą dwóch podstawowych interpretacji, ale tworzy wartość bogatszą o performatywny, dyrektywny, sprawczy element. Schematyczna ilustracja amalgamatu związanego z użyciem deontycznego *shall* przedstawiona jest poniżej:



Rys. 1: Amalgamat ilustrujący deontyczne *shall*.

W powyższym opisie, który, należy przyznać, jest z konieczności uproszczony i selektywny, domena wyjściowa odpowiada przestrzeni dyskursu z uwzględnieniem funkcji języka i typów aktów mowy. Domeny pierwsza i druga odzwierciedlają dwie podstawowe i wchodzące w konflikt interpretacje *shall* w kontek-

ście prawa: etymologicznie pierwotne, lecz obecnie archaiczne poza domeną prawa znaczenie deontyczne oraz nowsze znaczenie czasotwórcze, odnoszące się do przyszłości. Amalgamat ilustruje znaczenie wyłaniające się w kontekście (znaczenie emergentne), w którym zestawienie wkładu domeny pierwszej i drugiej wywołuje wzbogaconą interpretację, interpretację, która zawiera dodatkowy element sprawczy.

Taki opis jest zgodny z teorią aktów mowy, w której opis pożądanego stanu łączy się z performatywnością wypowiedzi, natomiast performatywność zależna jest od faktów instytucjonalnych (Searle 1969). Opisowe i performatywne użycie reprezentacji sugerowane jest także w literaturze kognitywnej (por. Sweetser 2000).

W powyższym opisie mamy do czynienia z integracją pojęciową znaczeń modalnych w jedną całościową konstrukcję, konstrukcję konwencjonalną w kontekście prawnym. Jak czytamy u Fauconniera i Turnera (1996), w procesie powstawania i interpretacji amalgamatu może okazać się konieczny wysiłek konceptualizacyjny. Poprzez odniesienie do tak rozumianego wysiłku uzasadnione być może istnienie odmiennych interpretacji prawnego *shall*.

Deontyczne użycie *shall* w kontekście prawa wykazuje społecznie zakorzenione i społecznie umotywowane znaczenie, ponieważ jego wartość w stopniu szczególnym wywiedziona jest z kontekstu i konwencji życia społecznego, z elementów, które za Eve Sweetser (2000) nazwać można rytualnymi formami zachowania, w których formy językowe stanowią „punkty wejściowe” (*points of access*), elementy, które pozwalają na dostęp do społecznych, w tym wypadku należących do dziedziny prawa, scenariuszy. Dzięki tradycji, (re)iteracji takich form, wypracowują one zdolność otwierania najbardziej adekwatnych kontekstów i działają jako frazy konwencjonalne (mega space-builders) „otwierające” kontekst interpretacyjny.

Kolejną widoczną korzyścią użycia aparatu kognitywnego i pojęcia amalgamatu wraz z teorią aktów mowy jest ukazanie zbieżności pragmatyki językowej i językoznawstwa kognitywnego. Mimo, że pragmatyka tradycyjnie pojmowana jest jako „socjologiczna”, a językoznawstwo kognitywne jako „psychologiczne”, zauważyć można zmiany w podejściu do tych dziedzin. Na przykład Stephen Barker (2004) w książce pod tytułem *Renewing Meaning: A Speech Act Theoretic Approach*, „odnawiając” (jak zapowiada w tytule) znaczenie twierdzi, że teoria aktów mowy jest z natury psychologiczna, a nie socjologiczna, że jest „zaślubiona ‘psychologizmowi’” (*wedded to psychologism*; Barker 2004: 221)⁶. Podążając za nowymi ideami Chomsky’ego Barker twierdzi, że znaczenie „mieszka” w składni i pragmatyce (*meaning resides in syntax and*

⁶ Takie pojmowanie nie tylko teorii aktów mowy, ale pragmatyki w ogóle związane jest z akceptacją inferencyjnego modelu komunikacji i widoczne jest też u innych, także wcześniejszych badaczy (np. Bach i Harnish (1979), teoretycy relewancji Carston 2002, Sperber and Wilson 1986/1995).

pragmatics; 2004: vii) i argumentuje bezpośredniość relacji intencje – gramatyka. Twierdzi też, że składnia języka angielskiego stanowi system bardziej złożony niż system naturalnej reprezentacji (kategoryzacji), pierwotny w stosunku do języka. Zatem stany intencjonalne nie charakteryzują się logicznie skomplikowaną strukturą, chociaż motywują powstanie złożonych pod względem logicznym zdań. System naturalnej reprezentacji może być analizowany i definiowany w kategoriach kognitywnych. Język natomiast jest systemem składniowo-morfologicznym, posiadającym złożone własności o charakterze aktów mowy, ponieważ akty mowy odpowiadają znaczeniom motywowanym intencją nadawcy. Tak rozumiana teoria aktów mowy stanowi element, który może być dobrze integrowany z ideami językoznawstwa kognitywnego.

5. Uwagi końcowe

Opis deontycznego *shall* w kategoriach językoznawstwa kognitywnego i teorii aktów mowy jest spójny i pozbawiony wewnętrznych sprzeczności. Opis ten podkreśla wrażliwość kontekstualną wyrażen językowych i dynamikę konstrukcji znaczeń. Ponieważ domeny pierwotne mogą ulegać wpływowi amalgamatu, jego znaczenie wciąż podlega ewolucji. Elementy dynamiczne w tym procesie mogą wskazywać na trwające procesy gramatykalizacji, na przykład wywołanej uzusem językowym, tym razem przebiegającej w naturalnym kierunku od znaczenia deontycznego ku epistemicznemu. Deontyczne *shall* stanowi także opis struktury emergentnej, która zawiera (potencjalny) walor sprawczy, nieobecny w domenach wyjściowych. Formy językowe ukazane są jako elementy zapraszające do budowania znaczeń, zatem możliwe jest współistnienie odmiennych interpretacji.

Deontyczne *shall* dobrze ilustruje punkty styeczne między językoznawstwem kognitywnym i pragmatyką językową, szczególnie w opisie komunikacji „zanurzonej” w społecznym kontekście prawa, kontekście, który kieruje dynamiczną konstrukcją znaczeń, powoduje rozbieżności interpretacyjne i wpływa na modelowanie przyszłych interpretacji.

Bibliografia

- Austin, J.L. 1962/1975. *How to Do Things with Words*, , 2nd ed. Oxford: Oxford University Press
- Bach, K., R.M. Harnish. 1979. *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Barker, S.J. 2004. *Renewing Meaning. A Speech-Act Theoretic Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Bentham, J. 1839. *Nomography* In: *The Works of Jeremy Bentham*, red. J. Bowring. Edinburgh: William Tait.

- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.
- Bill Drafting Manual* (accessed 2004) http://www.revisor.leg.state.mn.us/bill_drafting_manual.htm
- Carston, R. 2002. *Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell.
- Elliott, D. 1992 (accessed 2004) <http://www.davidelliott.ca/papers/usingplain.htm#22>
- Fauconnier, G. 1985. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Fauconnier, G. 1999. Methods and generalisations. W: Janssen, T. i G. Redeker, 96–127.
- Fauconnier, G. i M. Turner. 1996. Blending as a Central Process of Grammar. W: A. Goldberg *Conceptual Structure, Discourse and Language*, Stanford: CSLI, 113–130 (rozszerzona wersja tekstu dostępna jest w: W. Kubiński i D. Stanulewicz (red.) *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2001, 173–211).
- Gotti, M. 2003. *Specialised Discourse. Linguistic Features and Changing Conventions*. Bern: Peter Lang.
- Hart, H.L.A. 1961. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Huddleston, R., G.K. Pullum et al. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: CUP.
- Janssen, T. i G. Bedeker (red.) 1999. *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin: Mouton.
- Kurzon, D. 1986. *It is Hereby Performed ... Explorations in legal speech acts*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Lauchman, R. 2001–2005. *Plain Language. A handbook for writers in the U.S. Government, 2001–2005*. Available at <http://www.lauchmangroup.com/PDFfiles/PLHandbook.PDF> (accessed May 2006)
- Myrczek, E. 2004. *The Problem of Equivalence in Legal Translation*. PhD dissertation (ms). University of Silesia, Poland.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech i J. Svartvik. 1992. *Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Robinson, S. 1973. *Drafting: Its application to conveyancing and commercial documents*. London: Butterworths.
- Searle, J.R. 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J.R., D. Vanderveken. 1985. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber, D., D. Wilson. 1986/1995. *Relevance. Communication and Cognition*, 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Sweetser, E. 1990. *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweetser, E. 1999. Compositionality and blending: semantic composition in a cognitively realistic framework. W: Janssen, T. i G. Redeker, 129–162.

- Sweetser, E. 2002. Blended spaces and performativity. *Cognitive Linguistics* 11–3/4, 305–333.
- Traugott, E.C., R.B. Dasher. 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanderveken, D. 1990. *Meaning and Speech Acts*. Vol. 1: Principles of Language Use. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanderveken, D. 1991. *Meaning and Speech Acts*. Vol. 2: Formal Semantics of Success and Satisfaction. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanderveken, D. 1994. A complete formulation of a simple logic of elementary illocutionary acts. W: S.L. Tsohatzidis (ed.) *Foundations of Speech Act Theory: Philosophical and Linguistic Perspectives*. London: Routledge, pp. 99–131, 1994.
- Williams, C. 2005. *Tradition and Change In Legal English. Verbal Constructions in Prescriptive Texts*. Bern: Peter Lang.
- Witczak-Plisiecka, I. 2001. Semantic and Pragmatic Aspects of Speech Acts in English Legal Texts, PhD thesis (ms.) Uniwersytet Łódzki.